

Josip Lisac
Zadar

GORANSKA DIJALEKATNA LEKSIKOGRAFIJA

UDK: 811.163.42'282.2'374

Rukopis primljen za tisak 01. 10. 2007.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Živko Bjelanović, Joško Božanić

U članku se obrađuje goranska dijalekatna leksikografija u okviru kajkavske leksikografije. Prikazana su leksikografska ostvarenja Viktora Jurkovića (Brod Moravice), Zlate Bujan – Kovačević (fužinarsko područje), Slavka Malnara (čabarski kraj), Marije Pavešić, Blaženke Magaš i Željka Laloša (Delnice), kao i još neki rječnički i slični pokušaji, osobito prinos Mihaele Matešić o čakavskom govoru Vrbovskoga. Zaključeno je da bi sada bili najpotrebniji bilo koji čakavski rječnik goranskih govora, istočnokajkavski goranski rječnik te po jedan ikavski i (i)jekavski štokavski rječnik goranskih mjesta. U kajkavskoj pak cjelini izdvaja se svojom leksikografskom obrađenosti Podravina, a uskoro se očekuje veći broj rječnika iz raznih krajeva. U svemu je i kajkavska leksikografija u posljednje doba vrlo oživjela, a to vrijedi i za goransku dijalekatnu leksikografiju.

Ključne riječi: kajkavština, narječje, rječnik

U posljednjih desetak godina hrvatska dijalekatna leksikografija bitno je obogaćena. Dobili smo vrlo znatan broj dijalekatnih rječnika, među kojima ima i veoma kvalitetnih. Kad sam prije okruglo 25 godina, u ožujku 1982., na jednom znanstvenom skupu u našoj akademiji znanosti i umjetnosti posvećenom dijalekatskoj geografiji, leksikografiji i leksikologiji govorio o temi "Problem obrađenosti leksika goranskih govora" (Lisac, 1989), mnogo sam više govorio o problemu obrađenosti leksika goranskih organskih idioma nego o leksikografskim ostvarenjima, dakle o rječnicima; rječnikâ, naime, uglavnom nije bilo. Danas je situacija ipak drugačija, tj. u međuvremenu se pojavilo nekoliko dijalekatnih rječnika. Ostaje, međutim, i dalje da se istraživači bave u Gorskom kotaru najbrojnijim

kajkavskim govorima, ali i štokavskima i čakavskima, kojih također u Gorskom kotaru ima. Glavninom su goranski govori kajkavski (oko 70 posto), u manjem broju štokavski (ispod 20 posto) i čakavski (oko 10 posto). Među štokavcima brojniji su (i)jekavci od ikavaca (Burić, 1983: 28-29), a među čakavcima očito su brojniji oni ikavsko-ekavskoga tipa od zbilja malobrojnih ekavaca (Lukežić, 1990; Vranić, 2005).

Kad je 1969. publicirana knjiga *Brod-Moravice* (Brod Moravice, 1969.) i u njoj rasprava Viktora Jurkovića "Brodmoravičko narječje", tiskana i kao posebno izdanje, dobili smo prvu publiciranu zbirku riječi jednoga od goranskih govora. Svoju je raspravu Jurković napisao po ugledu na Strohalovu raspravu o govoru Broda na Kupi, prihvativši i neka loša Strohalova rješenja. Npr. Strohal je među goranskim kajkavcima registrirao tronaglasni sustav, no to novija istraživanja nisu potvrdila. Bilježio je i nenaglašene duljine, doista nepostojeće. Nikola Majnarić (1922-1923: 35) opravdano je kritizirao Strohaova rješenja, a sam Strohal nije bio načisto ni s fonemima pojedinih goranskih govora. To, naravno, ipak ne znači da Rudolf Strohal u pitanjima goranske dijalekatne leksikografije ne bi imao značenja; on, naime, u raspravama o idiomima Mrkoplja i Broda na Kupi kratko piše o tuđim riječima u tim idiomima, a k tomu dodaje rječnike uz razna izdanja folklorne književnosti. U tim izdanjima nalazimo delničke, lokvarske, ravnogorske, brodske, mrkopaljske i vrbovske riječi, uz lekseme iz još nekih hrvatskih govora. Književnik Viktor Jurković (1927-1999) nije bio dijalektolog, ali je bio odličan poznavalac govora svoga rodnog mjesta. On ukratko piše o tuđim riječima u brodmoravičkom idiomu i daje "Tumač manje poznatih riječi" spomenutih u tekstovnim prilogima, uglavnom donesenima prema autorovoj standardnim jezikom pisanoj knjizi *Ne umiru šume*, Rijeka, 1961. Na kraju rada nalazi se zbirka od oko 300 riječi, za koje autor kaže da "se po obliku znatno ili potpuno razlikuju od riječi istoga značenja u književnom, štokavskom dijalektu" (str. 226), tj., dakle, u hrvatskom standardnom jeziku. Jurkovićev leksikografski rad nije zahtjevan; on niže abecednim redom neakcentuirane riječi, među kojima ima i onomastičkih podataka, npr. *Ljukovdov* "Lukovdol". Inače mjesto akcenta označavaju podebljano otisnuti naglašeni vokali, no to nije dosljedno provedeno. Uz natuknice, bez oznaka gramatičke pripadnosti, dolaze njihova značenja, adekvati na hrvatskom standardnom jeziku, a javljaju se i elementi leksikonske obradbe. Poneka se riječ navodi i u kontekstu. Lako bismo nabrojili niz nedostataka Jurkovićeve ilustrativne zbirke riječi, međutim, važno je istaći da je autor ipak postigao ono što je želio: sačuvao je od zaborava nešto od zaista zanimljivog brodmoravičkog leksika.

Nekoliko stotina riječi ima i "Prezidanskohrvatski rječnik" tiskan u skromnom godišnjaku *Lizdaj* (Prezid) 1978. godine, broj 6. Sastavili su ga domaći entuzijasti, Josip Pavlin – Štanfol i Bogdan Mlakar – Piken, a doživio je i drugo izdanje, koje je priredio Bogdan Mlakar. Taj je rječnik još osjetno manjih ambicija od Jurkovićeve pokušaja. Prezid je kao čakavsko mjesto obrađivao Mieczysław Małecki (1903-1946), međutim, danas je tamo čakavizam mnogo rjeđi no u doba kad ga je proučavao taj istaknuti poljski dijalektolog. Poljsko izdanje autorove monografije o čakavizmu objavljeno je u Krakovu 1929, hrvatski prijevod 2007.

U neobjavljenoj magistarskoj radnji Vide Barac – Grum "Karakteristične osobine lukovdolskoga govora" nalazimo i neakcentuirani rječnik s preko 400 riječi. Vida Barac – Grum i danas pokojni Božidar Finka (1925-1999) višekratno su najavljivali goranski rječnik ili goranske rječnike, no zasad se oni nisu pojavili.

Izvrstan poznavatelj delničkoga govora bio je dijalektolog amater Ivan Muvrin, koji je izradio rječnik delničkoga govora, no on nije tiskan i nije dostupan filološkoj znanosti.

Kad se 1999. pojavila knjižica *Fužinarski kaj* Zlate Bujan – Kovačević, bio je to prvi zahtjevniji a objavljeni goranski leksikografski uradak. Autorica je uvrstila u svoje djelo slabije poznate riječi, tuđice i usvojenice iz Fužina, Vrata (to je njeno rodno mjesto) i Belog Sela, a sve su to obližnja mjesta uglavnom istoga govora. Natuknice su redovito akcentuirane, također primjeri govora što se navode uz mnoge natuknice. Zlata Bujan – Kovačević na kraju je popisala toponime svoga rodnoga kraja, područja gdje se u neposrednoj blizini nalaze kajkavski, čakavski i štokavski govori. Dodajem da su Zlata Bujan – Kovačević i Silvija Polak u knjižici *Ni ke kaj kan klast* (Fužine, 2004: “Nema mjesta da bi se nekamo nešto stavilo”) donijele zbirku fužinarskih izreka s pogovorom o domaćem govoru. Zlata Bujan – Kovačević zanimljiva je kao autorica književnih djela pisanih njenim zavičajnim idiomom, govorom Samobora i zagrebačkim govorom, također hrvatskim standardnim jezikom. Kao goranski dijalektalni književnici još su se isticali Jakov Majnarić, Josip Kezele, Antun Majnarić, Davor Grgurić (Delnice), Franjo Poje (okolica Tršća), Ivan Goran Kovačić (Lukovdol), Nikola Majnarić, Zdravko Čadež, Josip Zvonimir Čadež Lala (Ravna Gora), Zlatko Pochobradsky (Gerovo), Anka Žagar (Zamost), Franjo Švob (Fužine), Zdravko Merkaš (okolica Broda na Kupi), Ana Ruža Pavek (Lokve), Đurđica Asić-Klobučar (Kupjak) i Viktor Jurković (Brod Moravice). U nizu knjiga dijela tih autora nalazimo i rječnike, koji, naravno, pomažu u razumijevanju književnih tekstova što nisu pisani standardnim jezikom.

Još mnogo znatniji od *Fužinarskog kaja* je *Pamejnek* (Čabar, 2002), rječnik što donosi leksik čakarskoga kraja, najvećim dijelom iz Ravnica kod Trđaa, rodnoga mjesta autora Slavka Malnara. Ni ovaj autor nije dijalektolog, no ipak je neutrudljivim naporom i uz nesebičnu pomoć lingvistâ i nelingvistâ uspio sastaviti djelo s blizu sedam i po tisuća riječi. Radi se o izvanredno kompliciranim govorima, pa je jasno da je Slavko Malnar imao težak posao. Odabrao je donekle neuobičajen način prezentacije dijela riječi, tj. osim polaznih oblika leksema (npr. imenica u nominativu jednine) nerijetko natuknice čine drugi oblici, a i sintagme dolaze u znatnu broju kao natuknice, također frazemi i razne sveze riječi. U stanovitoj mjeri uvrštena je i onomastika. Morfološke oznake nisu česte, dok je oprimjeravanje uz natuknice uglavnom redovito. Ponegdje smo upozoreni i na stilsku vrijednost natuknica. Svakako je autor uspješniji kao leksikograf nego kada pokušava interpretirati domaći dijalekatni ambijent, povezano s povijesnim podacima. To je pokušao u uvodnim napomenama (str. 6-14) te u bilješci o glasovima i njihovu bilježenju (str. 15).

Zahtjevniji pa i opsežniji od Malnarova rječnik je delničkoga govora Marije Pavešić, Blaženke Magaš i Željka Laloša, Delnice – Rijeka, 2006. Rječnik *Rejč do riči* sadrži “Predgovor”, ulomke iz recenzija Antice Menac i Karol Visinko, pogled u prošlost Delnica, raspravicu o delničkom govoru, “Još riječ-dvije o jeziku i Rječniku”, “Kako se služiti Rječnikom”, sam “Rječnik”, gramatički prilog o glagolima, “Male zanimljivosti”, nešto domaćih izreka, jednu pjesmu, literaturu, zahvale i slično te bilješke o autorima. Delnički rječnik sadrži oko 11500 natuknica, prema tomu nije opsežan kao neki drugi hrvatski dijalekatni rječnici, npr. Lipljinov varaždinski, ali jest znatne obuhvatnosti. Postojanje izgovornih odrednica redovito je u delničkom rječniku, a u znatnoj mjeri donesene su i morfološke odrednice, uz imenice (osim nominativa jednine) rod te genitiv jednine i množine,

uz glagole (osim infinitiva) 1. lice jednine prezenta, 3. lice množine prezenta, 2. lice jednine imperativa te participi u muškom i ženskom rodu. Pridjevi se donose u muškom rodu, uz to i u ženskom. Egzemplifikacije su uz natuknice redovite. Opis izgovora delničkih fonema i njihova identifikacija autorima očito nisu uspjeli. Najteže je tu pitanje otvorenoga i zatvorenoga *e*. Za oba fonema autori pišu jednostavno *e*, pa je onda npr. moguće da misle kako genitiv i dativ od *jest* "ja" glase isto, naime *méne*; primjer bilježim kako je zabilježen u rječniku, str. 127. To, naravno, nije istina, u genitivu dolazi dvaput otvoreno *e* (*mɛ:ne*), a u dativu najprije otvoreno, zatim zatvoreno (*mɛ:ny*). Osobito se slabo autori snalaze u akcentu, a to je šteta, jer delnički akcent nije kompliciran, uglavnom nije problem ni u identificiranju kvantitete, pa je to svakako moralo biti riješeno bolje. Iz cijele knjige često vidimo da se autori ne slažu sami sa sobom. Sustavna je pogriješka što npr. čitamo *dróbiž* (str. 81), ali na 150. str. *kriš* i tomu slično, a zapravo dočetni zvučni šumnici redovito gube zvučnost, pa bi trebalo pisati *drobiš* itd. Pri kraju knjige se u gramatičkom prinosu govori o konjugaciji glagola, a i tu ima mnogo pogrešnoga. Naime, u delničkom govoru ne postoje dva buduća vremena, a ne postoji ni aorist. Sve u svemu, uz samo malo dobre volje rječnik delničkoga govora mogao je biti mnogo bolji. I ovakvo je svakako vrijedno ostvarenje, u leksikografskom smislu čak dobro, ali zbog slaboga razumijevanja fonologije delničkoga govora nije na razini potrebnoj u suvremenoj hrvatskoj dijalekatnoj leksikografiji.

Konačno, spominjem rad Mihaele Matešić "Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga" (2006). Tu se obrađuje frazeologija goranskoga istočnočakavskoga govora; dio priloga je "Rječnik frazema mjesnoga govora Vrbovskoga". To, dakle, ipak nije dijalekatni rječnik, ali svakako jest prvi goranski leksikografski prinos izrađen lingvistički sasvim kompetentno. U pogledu leksikografije počinje se, dakle, posvećivati pozornost i nekajkavskim govorima, upravo čakavskima, no štokavski su idiomi još uvelike zanemareni.

Prema tomu, bio bi ovaj čas najpotrebniji koji rječnik istočnokajkavskoga goranskoga tipa, npr. lukovdolski, severinski ili koji drugi, bilo koji čakavski rječnik (npr. Brestova Draga na zapadu ili Vrbovsko na istoku), pa i po jedan štokavski ikavski (npr. Mrkopalj ili Lič) te štokavski (i)jekavski rječnik (npr. Gomirje ili Vojni Tuk).

U hrvatskim pak razmjerima kajkavci su leksikografski relativno najbolje zastupljeni i prikazani u Podravini (autori Franjo Fancev, Josip Herman, Jela Maresić, Velimir Piškorec, Mijo Sabol, Ivan Večenaj – Mijo Lončarić), slabije u drugim krajevima (Gorski kotar, Hrvatsko zagorje, Turopolje, Prigorje, donjosutlansko područje, kajkavci u Mađarskoj i u Rumunjskoj), a zanemareni su osobito u Keči (Rumunjska) i uz gornju Sutlu, kako god inače bili uz Sutlu temeljito proučavani (Anita Celinić), s time da ponegdje (npr. u Međimurju) znatne rezultate očekujemo u bliskoj budućnosti (Đuro Blažeka).

LITERATURA I IZVORI

Zlata Bujan-Kovačević, 1999: *Fužinarski kaj*, Delnice – Fužine

Zlata Bujan-Kovačević – Silvija Polak, 2004: *Ni ke kaj kan klast*, Fužine

Antun Burić, 1983: *Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj. Goranska prezimena kroz povijest*, Rijeka

- Anita Celinić, 2002: "Gornjosutlanski konsonantizam", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 28, str. 23-33
- Franjo Fancev, 1907: "Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie", *Archiv für slavische Philologie*, 29, str. 305-389
- Josip Herman, 1973: "Prilog poznavanju leksičkog blaga u govoru Virja (Podravina)", *Filologija*, 7, str. 73-99
- Viktor Jurković, "Brodmoravičko narječje", *Brod-Moravice*, Brod Moravice, str. 207-231
- Tomislav Lipljin, 2002: *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Varaždin
- Josip Lisac, 1981: "O Ivanu Muvrinu (U povodu pete obljetnice smrti)", *Istra*, 19, 7-8, str. 116-117
- Josip Lisac, 1989: "Problem obrađenosti leksika goranskih govora", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 8, str. 61-68
- Josip Lisac, 2006a: "Hrvatska dijalekatna leksikografija u 20. stoljeću", u: *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb, str. 225-237
- Josip Lisac, 2006b: *Tragom zavičaja. Delnički govor i govor Gornjih Turni u svjetlosti goranskih kajkavskih govora*, Split
- Josip Lisac, 2006c: "Goranska kajkavština i goranska dijalekatna književnost", *Kaj*, 39, 4, str. 23-29
- Iva Lukežić, 1990: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka
- Nikola Majnarić, 1922-1923: "Jedna zanimljiva sintaktička pojava u ravnogorskom narječju", *Južnoslovenski filolog*, 3, str. 35-40
- Slavko Malnar, 2002: *Pamejnek. Govor u čabarskom kraju*, Čabar – Rijeka
- Jela Maresić, 1995: "Mali frazeološki rječnik govora Podravske Sesvete", *Podravski zbornik 1995*, str. 219-236
- Jela Maresić, 1996: "Rječnik govora Podravske Sesvete", *Filologija*, 27, str. 153-228
- Jela Maresić, 1999: "Đurđevački rječnik", *Hrvatski dijalektološki rječnik*, 11, str. 187-254
- Jela Maresić, 2003: "Kajkavska dijalekatna leksikografija", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29, str. 391-406
- Jela Maresić, 2007: "Odabir leksikografske građe u kajkavskim dijalekatnim rječnicima", *Kaj*, 40, 3, str. 69-78
- Mihaela Matešić, 2006: "Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga", *Fluminensia*, 18, 2, str. 37-81
- Velimir Piškorec, 1997: *Deutsches Lehngut in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac in Kroatien*, Frankfurt an Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien
- Velimir Piškorec, 2005: *Germanizmi u govorima đurđevačke Podravine*, Zagreb
- Mijo Sabol, 2004: *Rječnik kajkavskih riječi Đelekovca i okolice : kak so govorili naši stari*, Koprivnica
- Rudolf Strohal, 1901: *Hrvatskih narodnih pripovijedaka knj. II. Narodne pripovijetke iz grada Karlovca, sela Lokava, Delnica i trgovišta Vrbovskog*, Karlovac

- Rudolf Strohal, 1902-1903: "Neke dijalektičke osobine iz trgovišta Vrbovskoga", *Nastavni vjesnik*, 11, str. 548-563
- Rudolf Strohal, 1903a: "Osobine današnjeg lokvarskog narječja", *Rad JAZU*, 152, str. 162-248
- Rudolf Strohal, 1903b: "Osobine današnjeg delničkog narječja", *Rad JAZU*, 153, str. 115-208
- Rudolf Strohal, 1904: *Hrvatskih narodnih pripovijedaka knj. III. Narodne pripovijetke iz grada Rijeke, trgovišta Mrkoplja i Ravne Gore te sela Broda na Kupi i Oštarija*, Karlovac
- Rudolf Strohal, 1905: "Osobine današnjeg ravnogorskog narječja", *Rad JAZU*, 162, str. 28-109
- Rudolf Strohal, 1905-1906: "Neke dijalektičke osobine iz trgovišta Mrkoplja", *Nastavni vjesnik*, 14, str. 665-673, 743-752
- Rudolf Strohal, 1913: "Današnje narječje u Brodu na Kupi", *Rad JAZU*, 196, str. 53-85
- Ivan Večenaj – Mijo Lončarić, 1997: *Rječnik govora Gole*, Zagreb
- Silvana Vranić, 2005: *Čakavski ekavski dijalekt: sustavi i podsustavi*, Rijeka

DIALECTAL LEXICOGRAPHY OF GORSKI KOTAR

S u m m a r y

The article discusses the dialectal lexicography of Gorski Kotar in the context of the Kajkavian lexicography. The article presents the lexicographical achievements of Viktor Jurković (Brod Moravice), Zlata Bujan - Kovačević (Fužine area), Slavko Malnar (Čabar area), Marija Pavešić, Blaženka Magaš i Željko Lalošo (Delnice). Mihaela Matešić's attempt at compiling a dictionary of the Čakavian dialect of Vrbovsko is also mentioned.

The author stresses the need for the following dictionaries: any Čakavian dictionary of the dialects from Gorski Kotar; a dictionary of Kajkavian dialects of Gorski Kotar; an Ikavian and a Jekavian dictionary of Štokavian dialects from Gorski Kotar.

The author also stresses that the Kajkavian dialects of Podravina are well-covered in various dictionaries. Dictionaries from other regions will also be published soon. Both Kajkavian lexicography and dialectal lexicography of Gorski Kotar have been very productive as of lately.

Key words: *Kajkavian, dialect, dictionary*

LA LESSICOGRAFIA DIALETTALE DEL GORSKI KOTAR

Riassunto

Nell'articolo si tratta la lessicografia dialettale della regione di Gorski Kotar nel contesto della lessicografia caicava. Sono presentate le opere lessicografiche di Viktor Jurković (Brod Moravice), Zlata Bujan - Kovačević (territorio di Fužine), Slavko Malnar (territorio di Čabar), Marija Pavešić, Blaženka Magaš e Željko Laloš (Delnice), e qualche altro vocabolario e prove simili, in particolare il contributo di Mihaela Matešić sulla parlata ciacava di Vrbovsko. Si conclude che i più necessari ora sarebbero un vocabolario ciacavo delle parlate del Gorski Kotar, un vocabolario del caicavo orientale e rispettivamente un vocabolario icavo e (i)ecavo stocavo delle località del Gorski Kotar. Nel complesso caicavo si distingue la Podravina per gli studi lessicografici, e si attende in tempi brevi un certo numero di vocabolari da zone diverse. Tutto sommato anche la lessicografia caicava ha avuto una importante ripresa negli ultimi tempi, e questo vale anche per la lessicografia dialettale del Gorski Kotar.

Parole chiave: *caicavian, dialetto, vocabolario*

Podaci o autoru:

Josip Lisac, profesor dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika na sveučilištu u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2, Zadar.

Kućna adresa: B. Karnarutića 4, 23000 Zadar.